

ГОЛОВНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РИНКУ ВЕКСЕЛІВ В УКРАЇНІ

*Д.А. Лукін, канд. екон. наук, доц.,
Т.В. Мазило, канд. екон. наук, доц.,
Українська академія банківської справи*

Ринок векселів в Україні переживає досить складні часи. Векселі за ступенем важливості є другим цінним папером на фондовому ринку України. Протягом 1999-2001 років, вексель був провідним фінансовим інструментом. Тільки у 2001 році обсяг торгів ними склав 30,1 млрд. грн.

Але за останні роки ринок векселів значно зменшився. Так, тільки обсяг доходів українських банків від операцій з векселями скоротився майже втриє. За даними НБУ, обсяг векселів у портфелях банків за минулий рік зменшився на 26 % до 632 млн. грн.

Фахівці й аналітики даного сектора фондового ринку країни знаходять причини скорочення ринку в недосконалій законодавчій базі і надмірній зарегульованості обігу векселів. Так, тільки документів, що безпосередньо регулюють вексельний обіг, в Україні нараховується більше 100, зі згадуванням векселя – понад 1200.

Тому із впевненістю можна стверджувати, що головними перепонами на шляху розвитку вексельного ринку в Україні є наступні:

- відсутня вексельна дисципліна, коли кожний суб'єкт господарювання впевнений, що його вексель, дійсно надає ті права, що випливають з факту володіння вексельним документом і що особи, зобов'язані за векселем, точно виконають узяті ними на себе обов'язки;
- не забезпечений процесуально суворий і терміновий порядок стягнення по опротестованих векселях;
- не узагальнюється і є недоступною для інших учасників вексельного ринку інформація з опротестованих векселів.
- не вирішена проблема безпеки вексельного ринку – має місце обіг фіктивних векселів, шахрайство.
- не усунена “біла пляма” у діючому законодавстві. Немає офіційного тлумачення можливості видачі судового наказу по векселях, що містять застереження “без протесту” чи “оборот без витрат”, чи “без обороту на мене”.

Крім суто теоретичних ускладнень щодо функціонування вексельного ринку, за останній рік українська держава істотно змінила правила гри та деякі обмеження на ринку векселів.

Прийнятий Верховною Радою 5 квітня 2001 року “Закон України про обіг векселів” започаткував досить значні новації в цій сфері.

1. Так, однією з законодавчих ініціатив у сфері обігу векселів було рішення Державної комісії по цінних паперах і фондовому ринку України про заборону укладати угоди з векселями на організаційно оформлених

ринках. На сьогодні векселями не можна торгувати ні на фондових біржах, ні на організаційно оформленому позабіржовому ринку.

Вищенаведені накази Державної комісії по цінних паперах і фондовому ринку України фактично знищили конкурентів банків на вексельному ринку, тому зараз банки – поза межами конкуренції. Відсутність конкуренції, як наслідок, призведе до можливого збільшення дисконту векселів.

А якщо згадати, що усі українські підприємства мають право проводити операції з цінними паперами на суму, що не є вищою ніж 170 тис. грн. за рік, а для плідної роботи з більш великими об'ємами необхідно одержати ліцензію в ДКЦПФР. Тому підприємствам – суб'єктам господарювання, необхідно залучати професійних торговців цінними паперами. При забороні торгівлі векселями на організаційному ринку, цими торговцями, звісно, стануть насамперед банки.

2. Далі, слід зауважити, що суттєво скоротився ринок векселів за рахунок заборони емісії векселів підприємствам, що мають 50 % і більш державної власності. Відтепер підприємства з державною часткою власності понад 50 % можуть випускати боргові зобов'язання в розмірі, що перевищує прибуток, тільки за згодою керуючих ними органів влади.

Тому ринок цих цінних паперів істотно зменшився і за рахунок зменшення кількості емітентів векселів. На нашу думку, подібне скорочення оперативних та фінансових повноважень підприємств, що мають частку державної власності, призведе до зменшення рентабельності та певних незручностей у грошових розрахунках.

3. Значній зміни на українському фондовому і кредитному ринках зумовлено заборонаю випуску фінансових векселів банками. Апелюючи не зовсім обґрунтованою аргументацією, було знищено один з найдешевших банківських засобів кредитування.

Як свідчить загальносвітова практика, емісія фінансових векселів банків є зручним та високоліквідним засобом залучення фінансових коштів підприємств. Взагалі відомо, що векселі комерційних банків використовуються як платіжний засіб, і як об'єкт купівлі-продажу є метою одержання прибутку. Ці цінні папери в Україні також мали певну репутацію та надійність.

Нелогічною є заборона емісії фінансових векселів і тому, що в межах кожного банку є ретельний контроль, і, що саме головне, великі та чіткі обмеження надлишкової емісії боргових зобов'язань у вигляді ретельних економічних нормативів. З іншого боку, ми маємо підприємства, що фактично мають право емітувати незабезпечені векселі практично в необмежених сумах. Тому така заборона є дивною для української ділової практики. Заборона випуску фінансових векселів банків суперечить Женевській вексельній Конвенції 1930 року, до якої приєдналась Україна.

4. До зменшення вексельного ринку призвело і вилучення недержавних цінних паперів з розрахунку резервів страхового фонду при наданні кредиту юридичним особам. Відтепер, векселі, як різновид недержавних цінних паперів, не є привабливим засобом застави для українських банків.

5. Істотним недоліком цих паперів, на відміну від державних облігацій, є складнощі з одержанням коштів через рефінансування НБУ. Згідно з останніми роз'ясненнями, рефінансування комерційних банків відбувається лише під заставу так званих товарних векселів підприємств. Згідно з процедурою відповідний підрозділ Національного банку проводить експертизу не тільки векселя, а і товарної угоди, що була основою для емісії цього векселя, перевіряє рахунки, фактури, специфікації товару і таке інше.

Тому це надзвичайно затягнутий процес. Іноді Нацбанк приймає позитивне рішення про виділення кредитів через 2 тижні. Оскільки зміст рефінансування заключається в одержанні кредитів на невеликий період для підтримки поточної ліквідності, то 14 днів – занадто великий термін. За цей час необхідність у коротких грошах може просто зникнути.

Навряд чи можна сподіватися на збільшення вкладень банків у ці папери з огляду на складнощі рефінансування з боку НБУ.

Такої ретельної перевірки можна було б уникнути, якщо згадати, що вексель – є абстрактним грошовим зобов'язанням того чи іншого підприємства, і сила векселя не залежить від угоди купівлі-продажу того чи іншого товару, що була в основі емісії векселя.

Слід також нагадати, що протягом сторіч саме переоблік векселів слугував основним і зручним механізмом рефінансування господарського обороту центральними банками.

6. Модифікувався ринок і через законодавчий дозвіл приватним особам бути стороною у вексельній угоді. Однак, цей вид фінансового інструменту не став поки що поширеним для розрахунків фізичних осіб, і ще не став засобом боргового зобов'язання для тих чи інших верств населення.

7. Слід також відмитими, що Кабінет Міністрів України своєю постановою від 16 вересня 2002 року запровадив заборону на використання векселів при сплаті ПДВ на імпорту товарів, за винятком нафти. Заборона податкових ректа-векселів призведе не тільки до підвищення цін на імпорту, але і до суттєвих структурних цінових змін в народному господарстві в цілому.

Використання векселів як основного інструмента грошового ринку, у світовій практиці обумовлено матеріальною і процесуальною строгістю вексельного права, інститутом солідарної відповідальності зобов'язаних осіб, мінімальними регулятивними витратами, публічністю протесту векселя в неплатежі. Ці якості обумовлюють особливу надійність векселя, що відіграє ключову роль при його використанні як інструмента короткострокового кредиту.

За останні три роки в Україні ті чи інші нормативні акти призвели до скорочення обсягу їх використання у фінансових розрахунках майже втричі, тоді як у Росії векселі є ліквідними цінними паперами і ринок боргових зобов'язань забезпечується ними на 75 відсотків.

З іншого боку, перші приклади публічного розміщення облігацій низки великих підприємств в Україні стали спробою перебороти традиційну

ізолюваність фондового ринку від процесів фінансування виробничого сектора економіки.

Але значними недоліками облігацій для емітентів є високі накладні витрати по організації випуску і податкові платежі на операції з цінними паперами, а для інвесторів – занадто тривалий термін їхнього обороту. У той же час скорочення терміну обігу облігацій істотно збільшує питому вагу витрат на емісію.

Тому ринок саме боргових обігових цінних паперів у нашій країні є ще не використаним резервом фінансування економіки.

Виходячи з нинішнього стану економіки України, що характеризується нестачею обігових коштів, інвестицій, зношеністю основних фондів і високою вартістю кредитних ресурсів, вексель може стати унікальним фінансовим інструментом, що поєднає в собі функції боргового зобов'язання, цінного паперу, платіжного засобу. Він здатний збільшити кількість обігових коштів підприємств та бути зручним інструментом взаємного кредитування.

Отже необхідно захистити господарський обіг від ненадійних векселів. Необхідно запровадити заходи, що не ускладнюють вексельний обіг, але підтримують належну вексельну дисципліну й економічну безпеку.

Межею випуску власних (у тому числі і фінансових векселів банків) повинна бути не заборона емісії взагалі, а впровадження певного нормативу, пов'язаного, наприклад, з обсягом обігових коштів конкретного підприємства.

Важливим кроком на шляху розвитку вексельного ринку є побудова інформаційно прозорої інфраструктури.

Прозорість вексельного ринку може бути досягнута використанням практики, що існувала при НЕПі, коли кожна нотаріальна контора, що здійснювала протест векселів, була зобов'язана в двотижневий термін сповістити про це відповідне територіальне відділення Державного банку.

В 30-ті роки минулого сторіччя систематично виходило видання Державного банку під назвою “Довідник протестів по СРСР”. Після отримання інформації про внесення того чи іншого суб'єкта господарювання в цей довідник усі комерційні банки припиняли його кредитувати, або значною мірою збільшували заставні вимоги. Інформація про усіх солідарно зобов'язаних осіб по векселю, насамперед, авалістів, теж містилась в цьому довіднику.

Тому дуже важливими є зауваження відомого вченого А. Камінки, який ще в 1902 р. писав, що: “теорія протестів, крім своєї найближчої мети зберегти за векселем силу вексельного права, має ще і велике суспільне значення: через протест несправність боржника оприлюднюється, і такий несправний боржник позбавляється кредиту, що, у свою чергу, сприяє збереженню твердості і порядку вексельного обігу”.

Сьогодні, подібний проект без великих витрат можна реалізувати за допомогою розміщення інформації на Інтернет-сайті НБУ або АУБ.

Дотепер на вексельному ринку України, зокрема, не забезпечено процесуально суворий і швидкий порядок стягнення по неоплачених векселях.

Реформування вітчизняного вексельного законодавства сприятиме цивілізованому розвитку вексельного ринку в Україні.

Підприємства отримають додаткові дешеві обігові кошти на модернізацію виробництва, банки, обслуговуючи вексельний обіг клієнтів, матимуть чималий прибуток, а держава здяки рухові капіталу та збільшенню податкових надходжень зможе оживити економіку.

Лукін, Д.А. Головні напрямки вдосконалення ринку векселів в Україні. [Текст] / Д.А. Лукін, Т.В. Мазило // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць Українська академія банківської справи Національного банку України. - Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС НБУ, 2003. – Т. 8. - С. 274 -279.